

Waterstraat en Korte Waterstraat

Veel steden hebben een Waterstraat, wat wel klopt met het gegeven dat steden bij voorkeur aan rivieren gevestigd werden. Den Bosch, bij uitstek een waterstad, zoals we in mijn vorige stukje al zagen, heeft er meer dan één. De meest bekende Bossche Waterstraat zelf is ouder dan haar naam. Dat is trouwens logisch, in oude binnensteden. De vroegste aanduidingen zijn dus omschrijvingen. In de Bossche Schepenprotocollen dateert de vroegste vermelding van de naam Waterstraat uit 1408-1409: 'drie kamers (kleine woningen) in de Waterstraat'.¹ Tevoren, maar ook nog daarna, vinden we verschillende omschrijvingen. De meeste gaan uit van de Verwersstraat – die heette op die hoogte nog lang Colperstraat of Lange Colperstraat – en noemen dan de Loeffse Brug. Dit is de brug over de Verwersstroom die er nu nog is, in het begin van de Waterstraat, achter het oude pand waar voorheen bakkerij Maas in gevestigd was, waar ze ooit zulke lekkere worstenbroodjes hadden. De oudste aanduiding van de Waterstraat is uit de periode 1382-1387: 'in de straat van Loefsbrugge naar de Huls'.² Het begin, vanuit de Verwersstraat, is altijd wel duidelijk gemarkeerd, maar het uiteinde dat genoemd wordt ligt minder vast. Soms wordt de Koningsbrug genoemd, soms de Lombardsbrug. Kuijjer schrijft over de laatste: 'De (Lombards)brug is er nog, wij ervaren hem echter niet meer als zodanig omdat hij geheel schuil gaat in het wegdek en de bebouwing van de Keizerstraat'.³ We vonden ook: 'huis, erf en hof bij de Lombardenbrug op de hoek van dat Mortelstraetken'. En ook nog: 'huis (etc.) met gebouwen daarach-

ter over het Loefsbrucken in de straat van de Verwersstraat naar de Sint-Joriskapel'.⁴ Deze kapel stond in de Sint Jorisstraat, hoek Keizerstraat. We concluderen dat de straat die nu Keizerstraat heet ook nog bij de Waterstraat hoorde, en dat in dit gedeelte van de Waterstraat één brug lag, die Koningsbrug geheten heeft, maar later Lombardsbrug.⁵

In Den Bosch zouden heel veel straten 'Waterstraat' kunnen heten. Waarom dan speciaal deze? Roelands acht het waarschijnlijk – in navolging van Van Sasse van Ysselt – dat de naam is gegeven omdat de straat van de ene Diezetak naar de andere loopt.⁶ Het zou kunnen, maar het lijkt mij voor Den Bosch een te weinig specifieke reden. Liever breng ik de naam in verband met een passage in het rapport *Bouwhistorische Documentatie en Waardebepaling voormalig Rijksarchief* (1986) over het gebied

de Mortel, dat begrensd wordt door de Sint Jorisstraat, de Keizerstraat, de Waterstraat en de Verwersstraat; deze passage luidt: 'Voordat de Mortel (...) binnen de stadswallen kwam te liggen (in de loop van de veertiende eeuw; MH.), bezat het een nogal moerassige structuur. Het gebied, dat door de lage ligging veel onder water stond, was begroeid met bossages. Twee stromen, de Verwersstroom en de Kleine Vughterstroom, zorgden voor de afwatering.' De auteurs van het rapport delen vervolgens mee dat, toen dit gebied binnen de stadswallen was komen te liggen, het bij herhaling flink opgehoogd werd met stadsvuil en met klei uit de Bommelerwaard. Ik vermoed dus dat de Waterstraat haar naam hieraan te 'danken'

De Waterstraat in september 1937 (de 'rijweg' is afgesloten wegens het leggen van telefoonkabels). Zie ook de afbeelding op omslag achterzijde. (Foto: Stadsarchief, collectie Het Zuiden)

Door het poortje kom je nog steeds van de Korte Waterstraat bij de Binnendieze (splitting Marktstroom en Grote Stroom). Deze opname dateert van ca. 1910. (Stadsarchief, digitale reproductie)

heeft, dat ze in het begin van haar bestaan wel érg vaak te lijden had onder wateroverlast.

Maar hier blijft het niet bij; er is ook nog een Korte Waterstraat, een korte straat die aan het begin van de Hinthamerstraat linksaf naar het Herman Moerkerkplein voert. Ook deze straat wordt aanvankelijk in de Bossche Schepenprotocollen niet met name genoemd, maar omschreven. De oudste vindplaats dateert van 1368-1369 en luidt: 'de

straat van de Gevangenpoort gaande naar het water'.⁷ De Gevangenpoort of Leuvensepoort was de stadspoort – in de oudste stadsmuur – in de Hinthamerstraat. Die stadsmuur liep aan de noordkant van de poort naar beneden, naar het punt waar de Marktstroom zich afsplitste van de Grote Stroom (tegenwoordig: Herman Moerkerkplein). De Marktstroom liep vandaar via een waterpoort de stad in, de Grote Stroom liep verder buiten de muur noordwestwaarts, als stadsgracht. Toen de tweede, veel wijdere ommuring gereed was, ongeveer in het midden van de veertiende eeuw, en de oude stadsmuur dus niet meer nodig was als verdediging, werd de

stadsgracht tussen de Hinthamerstraat en het Herman Moerkerkplein gedempt. Ik vermoed dat (kort) daarna de Korte Waterstraat, die immers het tracé volgt van het gedempte stuk stadsgracht, is ontstaan, en dat ze haar naam kreeg omdat daar eerder de stadsgracht liep.⁸ De oudste vermelding van de naam in de Schepenprotocollen is: 'in die Weterstraet die van de Hinthamerstraat loopt naar de stroom of naar de kerker van de Gevangenpoort' ('weter' is in het Middelnederlands een normale bijvorm van 'water').⁹ Verder vinden we bijvoorbeeld nog: 'bij de gevangenpoert in dat Waterstraetken'.¹⁰

In latere tijden, toen het straatnamenbestand van een stad steeds meer als één systeem werd beschouwd en men dus helemaal geen behoefte had aan dubbelgangen, werd deze straat met het voorvoegsel 'Korte' onderscheiden van de Waterstraat bij de Mortel. Lange tijd is de Korte Waterstraat een doodlopende straat geweest, tot ze eind jaren zestig van de vorige eeuw weer een opening kreeg naar het water.¹¹

Het is natuurlijk ook mogelijk dat de straat haar naam eenvoudigweg ontleent aan het feit dat ze naar het water liep. En dit te meer omdat er, tot mijn verrassing, nog een ander zijstraatje van de Hinthamerstraat dat naar het water liep, aangeduid werd met de naam Waterstraatje: 'twee kamers in Dwaterstraetke bij de Hinthamerstraet tegenover de Sint Jacobs kerk tussen het waterstraatje en Henrik van Zantvelt kuiper', en nogmaals: 'zes kamers tegenover de Sint Jacopstraet in een straatje dat van de Hinthamerstraat loopt naar de Dieze'.¹² De Dieze moet hier de later gedempte Dode Stroom geweest zijn.

Misschien zoeken we te vaak een

verklaring vanuit het idee dat ook in het grijze verleden elke naam met een bepaalde gedachte of bedoeling bewust gekozen zou zijn. Namen kunnen ook zonder veel nadenken door de stem des volks in gebruik genomen zijn. En nu ik het toch heb over straatnamen en nadenken: in de roman *De hoedenwinkel* (2008) van K. Schippers spelen – een zeldzaamheid! – straatnamen een grote rol. Niemand slaagt erin voor de straten van een compleet nieuw dorp namen te bedenken. De straten willen blijkbaar geen naam, willen van de taal af en alleen ruimte zijn. Meer verklap ik niet. ■■■■■

Noten

- 1 Rechterlijk Archief (RA) 1186 fol. 333.
- 2 RA 1177 f.18.
- 3 *'s-Hertogenbosch, stad in het hertogdom Brabant* (2000) 156; zie ook het kaartje met bruggen in D. Hoogma en A. Steketee, *'s-Hertogenbosch Waterstad* ('s-Hertogenbosch 1996) 46 en J. van Oudheusden, *Binnendieze* ('s-Hertogenbosch/Zwolle 1996) 62-63; Van Oudheusden noemt de Lombardsbrug niet en wat bij hem Koningsbrug heet, heet bij Hoogma/Steketee Lombartsbrug.
- 4 Resp. RA 1268 fol. 306v, 20.07.1500 en RA 1248 fol. 42, 14.10.1478.
- 5 In mijn aanvankelijke vermoeden over dit laatste werd ik bevestigd door M. de Bruijn, in zijn artikel 'De voorgeschiedenis van het Keizershof', in: *Bossche Bladen* 5 (2003) 26-29, blz. 27.
- 6 J.A.M. Roelands, *Straat in straat uit* ('s-Hertogenbosch 1984) 34; A.F.O. van Sasse van Ysselt, *De voorname huizen etc.* ('s-Hertogenbosch 1910-1914) dl. II 60.
- 7 RA 1175 f.182v.
- 8 Zie ook J.W. Bloemink en R. Glaudemans, *'s-Hertogenbosch. Historische relicten in de openbare ruimte* ('s-Hertogenbosch 1995) 42, 55.
- 9 RA 1197 f.9v, 26.II.1425.
- 10 RA 1245 f.264v, 01.06.1476.
- 11 [www.Bossche-Encyclopedie.nl/stratenlijst binnenstad/Korte Waterstraat/panden](http://www.Bossche-Encyclopedie.nl/stratenlijst/binnenstad/Korte%20Waterstraat/panden).
- 12 Respectievelijk RA 1242 fol. 207, 20.07.1473 en RA 1261 fol. 529, 25.10.1491. Welk straatje met 'het Koetsstraetken nu genaamd Dwaterstraetken' (RA 1262 fol. 357, 21.06.1493) bedoeld is, weet ik niet. Ik dank W. Lindemann van de Werkgroep Toponymie van de Kring Vrienden en T. Wetzer voor de toelevering van gegevens uit de Bossche Schepenprotocollen.